

Kulturhistorisk utredning
GARPENBERG NORRA

öster om Finnhytte-Dammsjön, Garpenbergs
socken, Hedemora kommun, Dalarna

7 ARKEOLOGISK RAPPORT

2010:9

Dalarnas museum

Kulturhistorisk utredning

GARPENBERG NORRA

öster om Finnhytte-Dammsjön, Garpenbergs
socken, Hedemora kommun, Dalarna

Greger Bennström
Eva Carlsson

ARKEOLOGISK RAPPORT

2010:9

Dalarnas museum

Renritning: Greger Bennström och Eva Carlsson
Form: Eva Carlsson
Vinjett: Sven-Olof Gudmunds
Framsida: Laven vid Garpenberg Norra från norr. Foto: Greger Bennström

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-76 55 00, fax 023-283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriverket Gävle 2006. Medgivande MS2006/02203

© Dalarnas museum 2010
Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2010
ISSN 1400-8815

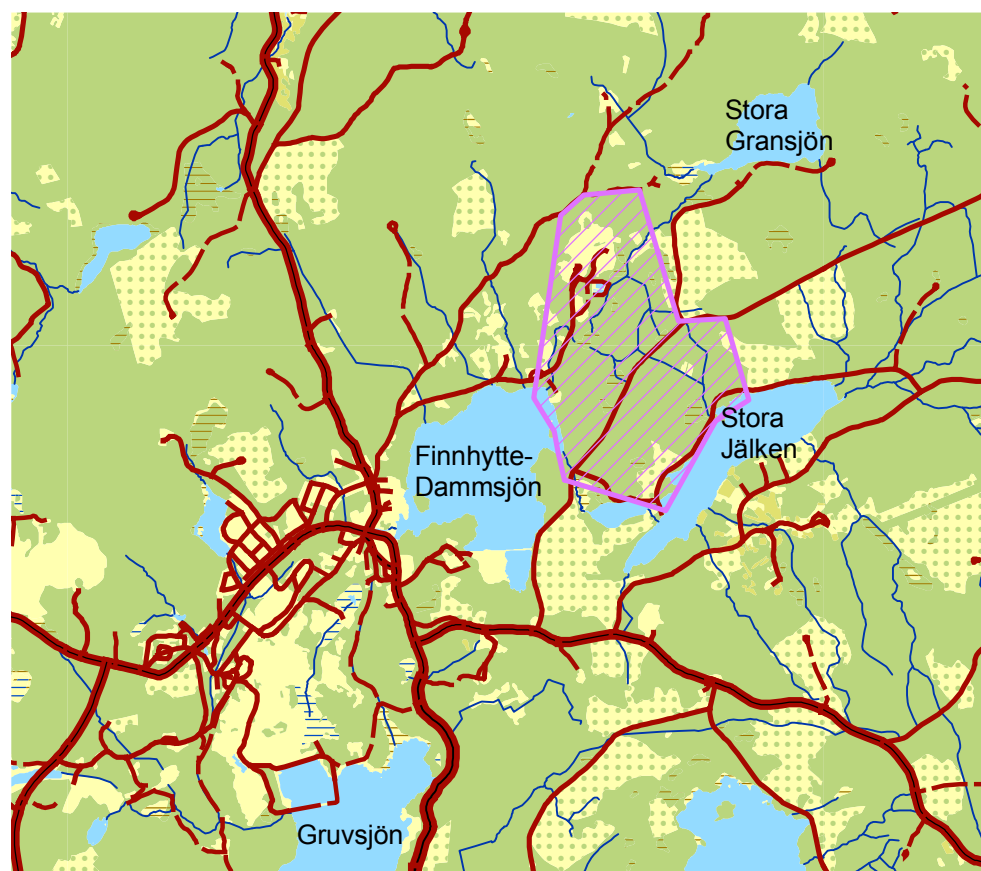
Innehåll

Inledning	5
Syfte.....	6
Metod.....	6
Arkivstudier.....	6
Kartanalys	6
Specialinventering	6
Fornlämningar.....	8
Historik.....	8
Utredningsområdet	8
Kartanalys	10
Tyskgården.....	10
Kaspersbo.....	10
Fördjupad fornminnesinventering	10
Resultat	12
Tolkning.....	13
Bedömning.....	14
Sammanfattning	15
Referenser.....	16
Arkiv	16
Tekniska och administrativa uppgifter	16
Nyregistrerade lämningar, bilaga 1.....	17
Tidigare registrerade lämningar, bilaga 2	19
Teckenförklaring, kartanalys, bilaga 3	23

Inledning

Boliden Mineral AB undersöker för närvarande möjligheten att flytta anrikningsverket med kringanläggningar till Garpenberg Norra. Utifrån dessa planer har Dalarnas museum fått i uppdrag att göra en kulturhistorisk utredning. Området sträcker sig mellan Finnhytte-Dammsjön och Stora Jälken och är ca 2,0x1,3 km stort (figur 1).

Garpenberg tillhör en av Dalarnas medeltida bergslag och i och runt Garpenberg finns talrika lämningar efter gruv- och hyttverksamhet både från äldre och nyare tider.

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan, utredningsområdet markerat med lila. Skala 1:50 000.

Syfte

Syftet är att klargöra förekomsten av forn- och kulturlämningar samt värdefulla kulturmiljöer inom det aktuella utredningsområdet. Utifrån resultatet görs sedan en bedömning av vad de föreslagna exploateringarna får för konsekvenser för kulturmiljön.

Metod

Utredningen har bestått av tre moment: arkivstudier, kartanalys och specialinventering.

Arkivstudier

Studierna har bestått i att ta fram uppgifter ur Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, litteratursökning samt en genomgång av Lantmäteriets arkiv.

Kartanalys

Kartanalysens syfte har varit att klargöra områdets markanvändning och fysiska struktur under de senare århundradena. Den är ett utmärkt hjälpmedel vid inventering, när man söker såväl enskilda lämningar som övergripande strukturer i landskapet. Den kan också nyttjas retrospektivt för att tolka mänskliga aktiviteter och markutnyttjande under äldre tid.

Kartmaterialet kommer från lite olika tider. Målsättningen har varit att använda den äldsta kartan över respektive fastighet, i detta fall storskifteskartor eller motsvarande och det har medfört en spännvidd på 45 år, från 1775 till 1819. Ett problem med dessa kartor har varit att de oftast inte är så detaljerade. Vidare har det naturligtvis skett förändringar under 1800-talet. För vissa områden har därför även yngre kartor tagits med, i detta fall laga skifteskartor från 1854.

Kartstudierna har innefattat framställning av historiska kartöverlägg och en analys. Lämpliga kartor har valts ut, exciperats och rektifierats digitalt mot fastighetskartan i ArcView. Därefter har en skriftlig analys gjorts.

Två jordregisterenheter har berörts, Tyskgården och Backgården/Kaspersbo. De kartor som hämtats från Lantmäteristyrelsens arkiv har angivits med aktnumreringen som för Dalarna börjar med U, därefter sockennumret, för Garpenbergs del nr 13. Sedan följer numret för jordregisterenheten och sist ett löpnummer för akten. Akter från lantmäterimyndighetens arkiv inleds med 20 för länet, GAR för Garpenberg och sist ett löpnummer.

Till analysen har fogats en del för sammanhanget relevanta uppgifter.

Specialinventering

En specialinventering gjordes i form av en fördjupad fornminnesinventering. Den utfördes den 8-9 september 2010. Ambitionen var att identifiera, beskriva, avgränsa och lägesbestämma synliga kulturhistoriska lämningar som har något skyddsvärde, dvs. både fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar.

Området har genomströvats till fots. Områden som var kraftigt markberedda och/eller beväxta med tät slyvegetation har endast översiktligt inventerats. Det gäller främst de södra och östra delarna av utredningsområdet. I övrigt har utredningsområdena gått igenom med relativt täta slag. De platser

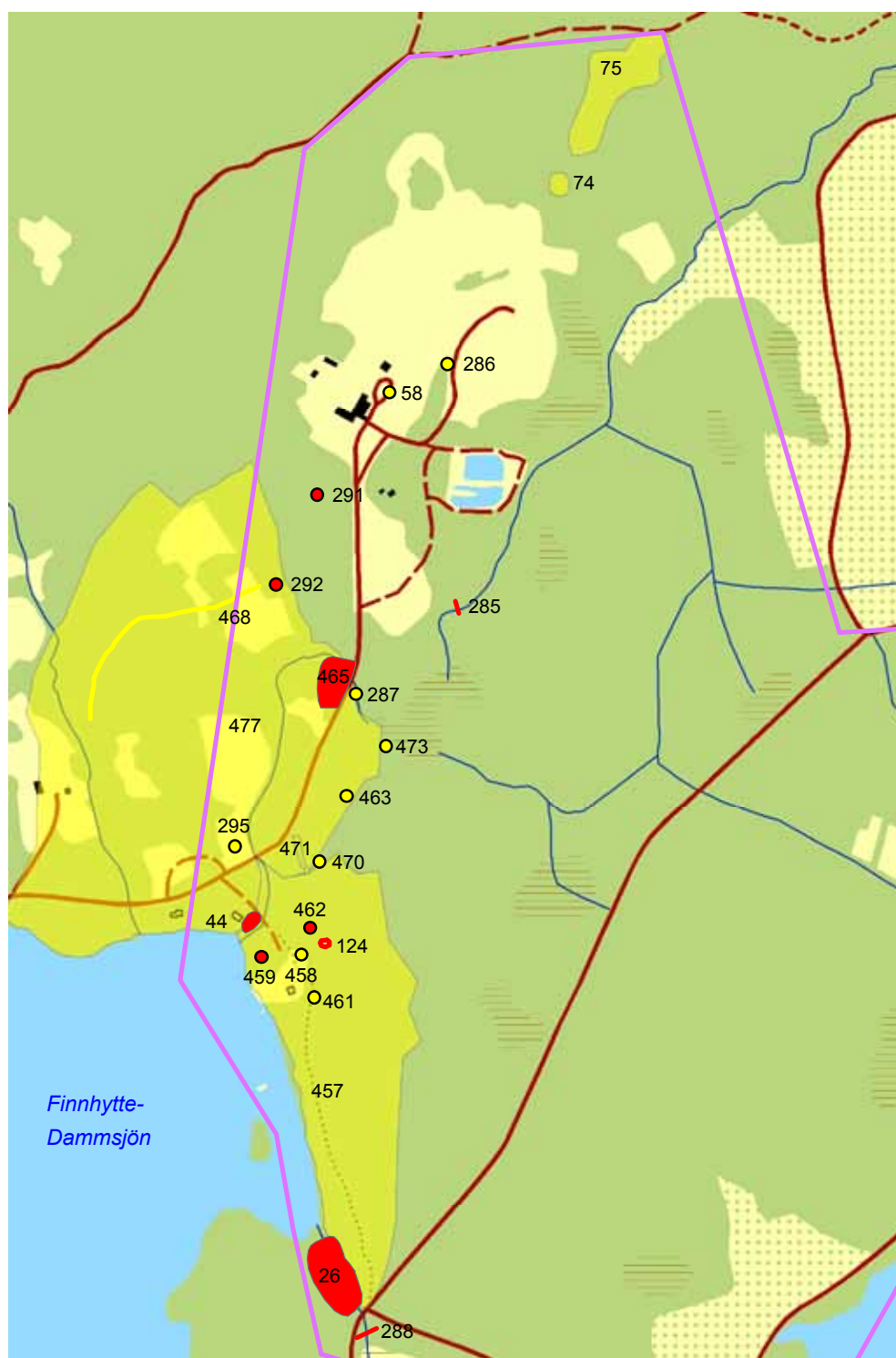

Fig 2. Västra delen av utredningsområdet med de tidigare registrerade fasta fornlämningarna markerade med rött och övriga kulturhistoriska lämningar med gult. Utdrag ur fastighetskartan. Skala 1:10 000.

där historiska underlagskartor visat på eventuella lämningar har undersökts extra noga.

Nya relevanta lämningarna lägesbestämdes med GPS, kopplad till en handdator med underlagskartor, och beskrevs enligt Riksantikvarieämbetets praxis. I vissa fall fotograferades också lämningarna digitalt. Vissa redan kända lämningar besöktes också för kontroll och eventuella ändringar eller kompletteringar.

Fornlämningar

Riksantikvarieämbetets riksomfattande fornminnesinventering för den ekonomiska kartan utfördes i Garpenberg 1963 och en revideringsinventering genomfördes 1989–90. 2004 gjorde Dalarnas museum en större kulturhistorisk utredning kring Ryllshyttan och Gruvsjön (Carlsson & Sandberg 2004). Denna utredning omfattade även den sydvästra delen av aktuellt utredningsområde, d.v.s. direkt nordöst om Finnhytte-Dammsjön.

Vid dessa tillfällen registrerades totalt 25 lämningar (figur 2). Lämningarna bestod av två hyttområden (RAÄ-nr 26, 44), fem gruvområden (RAÄ-nr 58, 74, 75, 124, 286), tre dammvallar (RAÄ-nr 285, 287, 288), två kalkugnar (RAÄ-nr 291-292), två områden med fossil åkermark (RAÄ-nr 457, 477), fyra husgrunder (RAÄ-nr 458–459, 461–462), tre gränsmärken (RAÄ-nr 463, 470, 473), en gårdstomt (RAÄ-nr 295), ett slipverk (RAÄ-nr 465), en färdvägar (468) och en väg/lastageplats (RAÄ-nr 471), se bilaga 2.

Historik

Garpenberg är en utpräglad bergslagsbygd. Runt om i landskapet finns talrika lämningar efter både äldre och nyare tiders gruv- och hyttverksamhet. Det finns tecken som tyder på att en viss brytning av kopparmalm kan ha börjat redan på 700–800-talet (Qvarfort 1981). Det var dock under medeltiden som metallhanteringen i Garpenberg verkligen tog fart och bygden skapades.

Under högmedeltid hör Garpenberg till Vikabergs bergslag. Under 1400-talet slås Vikaberg ihop med Bispbergs bergslag och bildar Nedre Bergslagen. Spåren efter den medeltida bergsmansbygden är omfattande. Förutom en del senmedeltida källor och ortsnamnsformer med t.ex. efterleden -hyttan och -benning, finns talrika lämningar i landskapet. Det kan röra sig om gruvfält, t.ex. Odalfältet och Ryllshyttfältet, hyttplatser, dammar, vattenrännor, vägsträckningar och gårdslägen med omgivande odlingsmark. Den metall som har dominerat verksamheten i centrala Garpenberg är koppar, men även silver och järn har framställts (Carlsson & Sandberg 2004).

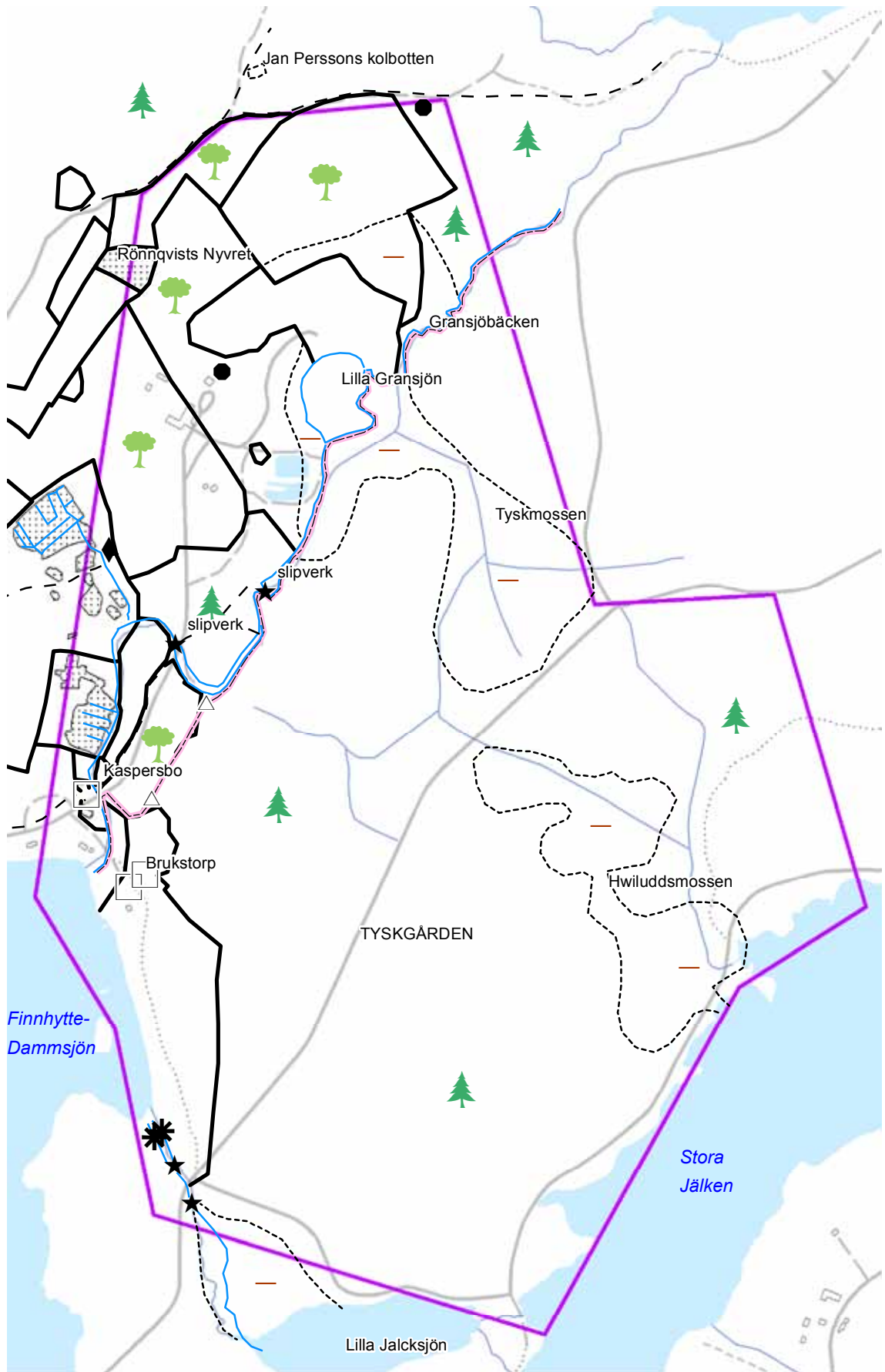
1607 bildades Garpenbergs socken och ungefär samtidigt verkar Garpenbergsbyarna ha skiljts från Nedre Bergslagen och fått en självständigare ställning. Gruv- och hyttverksamheten i Garpenberg har under historiens gång haft flera uppgångs- och nedgångsperioder och även många olika ägare och intressenter. 1911 nedlades dock Garpenbergs bruk helt. Själva gruvverksamheten har dock överlevt, och drivs sedan 1957 av Boliden Mineral AB, som är den utan jämförelse största näringen i Garpenberg (ibid.).

Utredningsområdet

Området nordost om Finnhytte-Dammsjön har historiskt tillhört Tyskgården och Backgården. Delar av Tyskgården antas ha tillhört Finnhyttan och Finnhyttan har belägg från 1402. Garpenbergs bruk hade köpt upp Tyskgården strax före karteringen 1775 (Landerholm 1999).

Backgården eller Backanom nämns första gången i Gärder och hjälper 1535 och Kaspersbo första gången på kartan från 1775 (Landerholm 1999).

Gransjöbäcken rinner tvärs igenom området och har sedan långt tillbaka utgjort gränsen mellan nämnda fastigheter. Bäckens vatten har flitigt nyttjats som kraftkälla för metallframställning.

Figur 3. Det sena 1700-talets kulturlandskap nordöst om Finnhytte-Dammsjön tolkat utifrån äldre kartor. Fastighetskartan syns i bakgrunden. Skala 1:10 000.

Kartanalys

Tyskgården

Analysen har gjorts utifrån avmätningen 1775 (U13-57:1) och har kompletterats med uppgifter från arealavmätningen 1854 (20-GAR-77) och ekonomiska kartan från 1960-talet.

Längs Dammsjöns östra strand fanns på 1700-talet en täkt med två brukstorp (figur 3). Hur mycket av täkten som brukades som åker framkommer inte av 1700-talskartan. 1800-talskarteringen är mer detaljerad och visar mycket små och troligen ålderdomliga åkrar (figur 4). Brukningssättet var förmodligen lindbruk, så vilka tegar som odlades ett specifikt år kan ha skiftat. Större delen av inägomarken brukades således som äng. Inägomarksområdet hade utökats lite mellan karteringarna. På 1800-talet benämndes torpen Caspersbo.

Området öster om täkten utgjordes på 1700-talet av skogsmark med betydande sankområden. Fram till mitten av 1800-talet hade områdena delvis dikats ut och några ytor odlats upp, bl.a. delar av Hwiluddsmossen, kallades Carlolmsmossen. 1800-talskartan visar också ett utvecklat nät av vägar/stigar.

Mellan Stora Jälken och Dammsjön fanns på 1700-talet två fördämningar och två vaskverk markerade samt uppgifter om slagg. Vid mitten av 1800-talet hade vaskverken lagts ner och en större damm byggts mellan Lilla Jälken och Dammsjön.

Kaspersbo

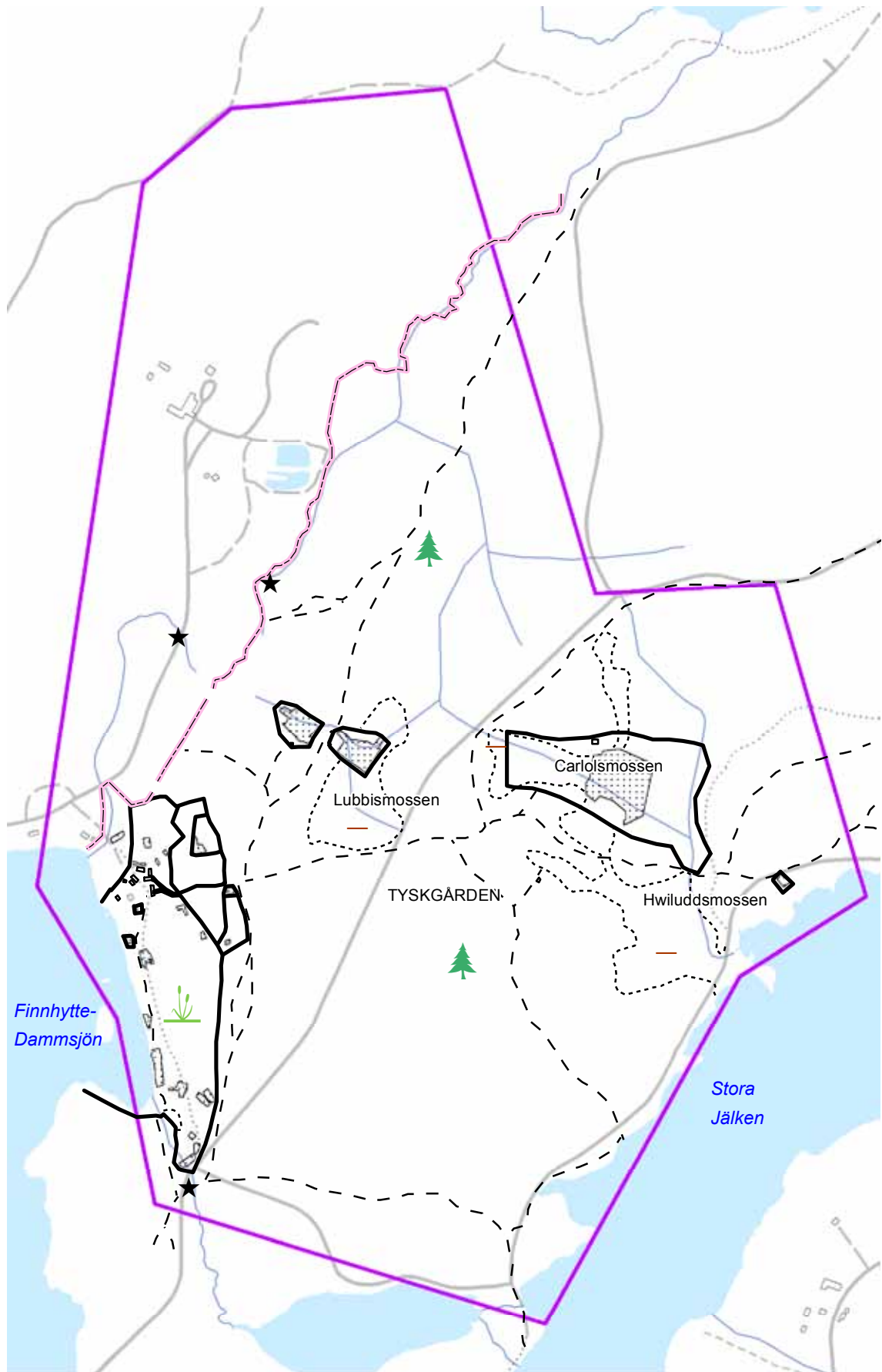
Kaspersbo tillhörde Backgården. Den har analyserats utifrån storskifteskartorna. Utmarken karterades 1818 (U13-2:2 och 20-GAR-59) och inägorna 1819 (U13-2:1). Inägomarken karterades också 1854 inför laga skiftet (20-GAR-82).

Runt ett större inägomarksområde norr om Finnhytte-Dammsjön låg i början av 1800-talet fem gårdar, fyra benämnda Kaspersbo och en Rönningen. Den östra gården, nära gränsen mot Tyskgården, kallades också Göran Ers och var den enda som låg inom utredningsområdet (figur 3). Inägomarken bestod i början av 1800-talet till stor del av ängsmark med spridda oftast mindre åkrar. Endast den allra östligaste delen av inägomarken låg inom utredningsområdet. Området mellan inägomarken och Gransjöbäcken nyttjades som hagmark, bl.a. hästhagar. Området omedelbart norr om Lilla Gransjön var troligen en utdikad våtmark som nyttjades som åker eller äng, förklaring saknas dock på kartan. På skogsmarken norr därom fanns flera kolbottnar utritade, närmast Jan Perssons.

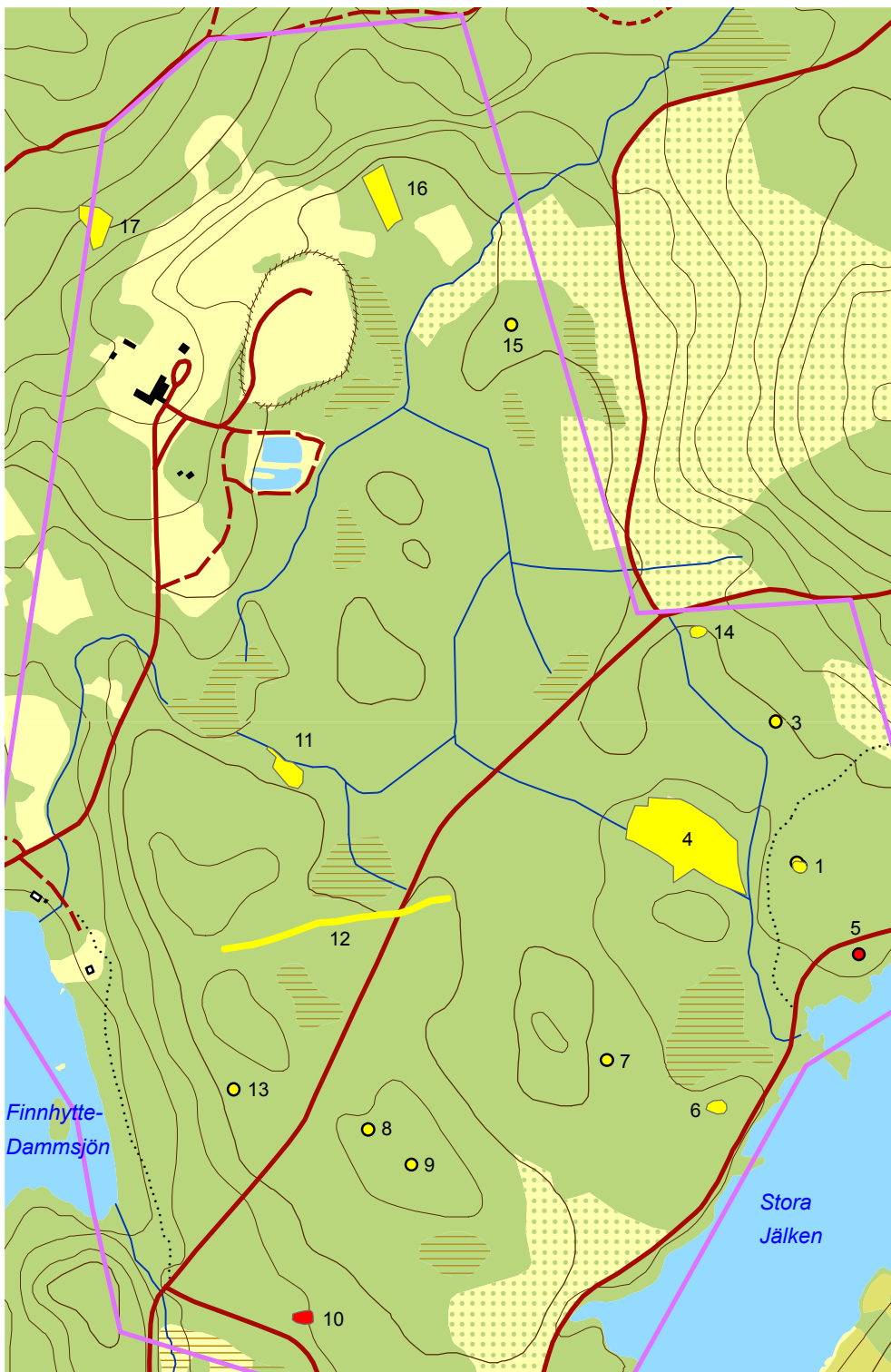
Bäcken från Lilla Gransjön var dämnd på två ställen och där låg slipverk. Det finns inga markeringar på kartan för slagg vid bäckens utlopp, dvs ingen markering för Kaspersbo hytta. I norra kanten av inägomarken låg en kalkugn och två gamla gruvor.

Fördjupad fornminnesinventering

Terrängen i området utgörs idag till stora delar av barrskog i småkuperad moränmark med inslag av sankmarker. I södra och östra delen finns det flera hyggen av varierande ålder. De flesta hyggena är markberedda, vilket naturligtvis försämrade möjligheterna att hitta lämningar. Västra delen av utredningsområdet, direkt öster och norr om Finnhytte-Dammsjön, ingick i 2004 års utredning (Carlsson & Sandberg), se även figur 2. I nordväst var ett ca 700x400 m stort område redan exploaterat. Fokus lades därför på att inventera de centrala och östra delarna av utredningsområdet.

Figur 4. 1800-talets kulturlandskap nordväst om Finnhytte-Dammsjön tolkat utifrån äldre kartor. Fastighetskartan syns i bakgrunden. Skala 1:10 000.

Figur 5. Utdrag ur fastighetskartan med de nyregistrerade fasta fornlämningarna markerade med rött och övriga kulturhistoriska lämningar med gult. Skala 1:1 000.

Resultat

Totalt dokumenterades 16 nya lämningar (figur 5). Dessa bestod av tio stycken kolningsanläggningar, nr 1, 3, 5, 6, 8-10 och 13-15. Därtill påträffades en grund till kolarkoja utan tillhörande kolbotten, nr 7. Fyra stycken odlingslämningar påträffades, nr 4, 11, 16 och 17. Dessutom dokumenterades en vägbank, nr 12. För en fullständig beskrivning av lämningarna, se bilaga 1.

Figur 6. Ett av gruvhålen vid gruvområdet RAÄ-nr 75:1. Foto: Greger Bennström.

Under inventeringen återbesöktes även gruvområdet RAÄ-nr 75:1 (figur 6) samt dammvallarna RAÄ-nr 285, 287 och 288 (figur 2). Ingenting fanns dock att tillägga till beskrivningarna i FMIS. Området vid dammvallen RAÄ-nr 285 var dock svåröverskådligt på grund av mycket tät slyvegetation.

Tolkning

Av de tio kolningsanläggningarna var två lämningar efter liggmilor, nr 5 och 10. De övriga var lämningar efter resmilor. Flera av kolbottnarna var dock mer eller mindre skadade av avverkning och/eller markberedning, varför de var något svåra att bestämma och avgränsa. Det gäller i synnerhet nr 13, men även nr 6, 8, 9 och 10. Vid den ena liggmilebotten, nr 10, och tre resmilebottnar, nr 1, 6 och 14, fanns också rester efter kolarkojor. Dessutom påträffades en kolarkojgrund utan tillhörande kolbotten, nr 7. Då grunden låg på ett markberett hygge är det troligt att kolbotten har plöjts sönder. Det är svårt att tänka sig att grunden haft någon annan funktion än att vara en kolarkoja, då den såg ut som en typisk sådan och låg i ett område med flera andra kolningslämningar. Intressant är att liggmilen nr 5 på kartan över Tyskgårdens ägor från 1854 verkar vara inritad som en liten rektangulär åkerplätt (20-GAR-77). Frågan är om man har odlat i kolbotten eller om man har anlagt en liggmila på åkern?

Odling nr 4 finns med på 1854 års karta och kallas då Carlols mosse (figur 4), på ekonomiska kartan Karl-Olsmossen. Den utgjorde då nordvästra halvan av den odlingsyta som kunde konstateras vid inventeringen. Det rör sig om en utdikad myrmark, vilket också bekräftas av en karta över Tyskgården från 1776 då området kallas Viluddsmossen (U13-57:1). Några rester efter den byggnad, med största sannolikhet en lada, som enligt 1854 års karta fanns norr om odlingen kunde inte iakttas i terrängen.

Figur 7. Två av rösen vid nr 17, Rönnqvists nyvret. Foto: Greger Bennström.

Ytterligare två odlingsytor ska, enligt kartan från 1854, ha funnits väster om Karl-Olsmossen. Den ena, längst i väster, kunde identifieras som nr 11. På kartan fortsätter odlingen även norr om bäcken/diket. Där kunde dock inga odlingsstrukturer iakttas då området var markberett. Vid platsen för odlingen direkt öster om nr 11 kunde inte heller några odlingsstrukturer iakttas, förutom bäcken/diket. Inte heller här kunde några rester efter de byggnader som syns på kartan återfinns i terrängen.

Odling nr 16 finns inte upptagen som odlingsmark på 1819 års storskifteskarta över Backgårds hemmanets skog (figur 3), utan är upptagen senare. Även här rör det sig om utdikad sankmark.

Däremot finns odling nr 17 med på ovan nämnda karta och kallas då Rönnqvists nyvret (figur 7), vilket antyder att den var relativt nyupptagen år 1819 (20-GAR-59).

Ett flertal vägar och stigar finns inritade på 1854 års karta (figur 4). Det var dock svårt att återfinna några längre sammanhängande sträckor av dessa i terrängen, då många av dem gick över områden där det nu var hyggen. En ca 330 m lång sträcka av den väg som gått från Caspersbo mot Karl-Olsmossen kunde dock ses som en uppbyggd vägbank med ett dike ut med ena kanten, nr 12. Ett kortare parti av vägen som gått mot Stora Gransjön kunde också iakttas vid kolbotten nr 15. Då det endast var en kort bit och den endast bestod av en traktorväg utan konstruktioner dokumenterades den inte.

Bedömning

Lämningar från äldre tider delas in i två kategorier beroende på skyddsstatus, fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Fasta fornlämningar skyddas av Lagen om kulturminnen (SFS 1988:950) medan övriga kulturhistoriska lämningar skyddas av en hänsynsparagraf i Skogsvårdslagen

(SFS 1979:429). Till övriga kulturhistoriska lämningar räknas yngre lämningar som är relativt vanligt förekommande. Beträffande den närmare tolkningen av vad som ska bedömas som fast fornlämning så är det länsstyrelsen som har det avgörande beslutet.

Enligt Riksantikvarieämbetets praxis klassas liggmilebottnar generellt som fast fornlämning medan kolbotten efter resmila klassas som övrig kulturhistorisk lämning. Denna skillnad beror på att kolbottnar efter liggmilor har ansetts som äldre och ovanligare än kolbottnar efter resmilor. De övriga nyregistrerade lämningarna, odlingar och vägbank, bedöms som övriga kulturhistoriska lämningar.

När det gäller de tidigare registrerade lämningarna har hyttområdena (RAÄ-nr 26, 44), gruvområdet (RAÄ-nr 124), två dammvallar (RAÄ-nr 285, 288), kalkugnarna (RAÄ-nr 291, 292), en husgrund (RAÄ-nr 459) och slipverket (RAÄ-nr 465) bedömts som fasta fornlämningar (figur 2). Husgrunden, RAÄ-nr 462, har fått statusen bevakningsobjekt. Vilket innebär att lämningens status inte kunnat avgöras vid en okulär besiktning utan måste utredas vidare t.ex. vid en exploatering. Övriga lämningar har fått bedömningen övrig kulturhistorisk lämning.

De nyregistrerade lämningarna kan inte sägas utgöra eller ingå i kulturmiljöer med särskilt skyddsvärde även om de naturligtvis har ett samband med gruv- och hyttverksamheten i området. De är alla relativt unga lämningar och vanliga över stora delar av landet. För lämningarna närmast Finnhytte-Dammsjön, se område E, F och P i Carlsson & Sandberg 2004.

Sammanfattning

Boliden Mineral AB undersöker möjligheten att utöka sin verksamhet i Garpenberg. Därför har Dalarnas museum fått i uppdrag att göra en kulturhistorisk utredning av Garpenberg Norra, ett ca 2x1,3 km stort område mellan Finnhytte-Dammsjön och Stora Jälken. Utredningen gjordes hösten 2010 och bestod av kartanalys och fördjupad fornminnesinventering. Syftet var att klargöra om det fanns forn- och kulturlämningar inom utredningsområdet samt att ta fram värdefulla kulturmiljöer.

Delar av området hade utretts i Carlsson & Sandberg 2004, varför dessa inte togs med här. Kartstudien visade att utredningsområdet tillhört Tyskgården och Backgården/Kaspersbo. Västra delen av utredningsområdet hade brukats som åker och äng, resten har varit utmark med mycket sankmarker. Delar av de senare odlades upp under en kortare period på 1800-talet. Ett flertal vägar och stigar har genomkorsat området.

Inventeringen i fält innebar att 16 nya lämningar registrerades. Dessa utgjordes av kolningsanläggningar, odlingar och en vägbank. Två av de nyregistrerade lämningarna bedöms som fast fornlämning medan övrig bedöms som övrig kulturhistorisk lämning. Förutom de områden som redan utpekats i Carlsson & Sandberg 2004 kunde inga nya områden av särskilt intresse för kulturmiljön konstateras.

Referenser

- Carlsson, E. & Sandberg, F. 2004. Kulturhistorisk utredning kring Gruvsjön och Ryllshyttan i Garpenbergs socken och Hedemora kommun, Dalarna. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2004:4. Falun.
- Landholm, S. 1999. Nedre Bergslagen i Dalarna. Atlas över Sveriges bergslag. Jernkontoret, Bergshistoriska utskottet, serie H 108. Stockholm.
- Qvarfort, U. 1981. Sulfidmalmshanteringens början vid Garpenberg och Öster Silvberg. Jernkontorets bergshistoriska utskott H 20. Stockholm.

Arkiv

FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformation. www.fmis.raa.se

Lantmäteriet, www.lantmateriet.se, arkivsök: Lantmäteristyrelsens arkiv, U13-57:1, U13-2:1, U13-2:2; Lantmäterimyndighetens arkiv: 20-GAR-59, 20-GAR-77

Tekniska och administrativa uppgifter

Ekonomiskt kartblad:	12G7e NÖ, 12G 8e SÖ
Socken:	Garpenberg
Fornlämning, raä nr:	75:1, 285, 287 och 288
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V):	X-66 90 000 Y-15 23 750
Höjd (RH 70):	165-205 m.ö.h.
Uppdragsgivare:	Boliden Mineral AB
Utförandetid:	8-9 september 2010
DM projektnummer:	391
DM diarienummer:	59/10
Arkeologisk personal:	Greger Bennström (inventering) Eva Carlsson (kartanalys)
Projektansvarig:	Fredrik Sandberg

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum.

1

Område med kolbotten och kolarkojgrund 20x15 m (Ö-V). Kolbotten efter resmila 12 m diam. Jämn yta. Stybbvall runt om, 2 m br och 0,4 m h. 3 NV om kolbotten är:

Kojgrund, 4x3 m (NV-SÖ) Spisröse i NV, 2x1,7 m och 1,2 m h, kallmurat av 0,2-0,5 m st stenar. Övertorvad. Direkt S om kojgrunden är ett område med sot och kol, ca 10 m diam. Kolbotten ligger direkt VSV om beståndsgräns. Småkuperad moränmark. Skogsmark, hyggeskant. 12G 7e NÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

3

Kolbotten efter resmila, 10 m diam och intill 1 m h. Smågropig yta. Oregelbunden vall runt kanten intill 2 m br och 0,3 m h. Markerad med 3 högstubbar. Direkt SÖ om kolbotten är ett grävt dikte, 7 m l (N-S) och 1 m br och 0,3 m dj. S delen av mindre moränhöjd. Skogsmark, äldre barrskog. 12G 7e NÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

4

Odlingslämning ca 180x100 m (VNV-ÖSÖ). Avgränsad mot omgivande mark av diken, 0,3-0,5 m br och 0,15-0,3 m dj i VNV och NNÖ samt 1-2 m br och 0,4-0,6 m dj i ÖSÖ och SSV. Bestående av ca 5 odlingsytor inbördes begränsade av diken. Enstaka mindre, 0,5-1,5 m diam, röjningsrösen i utkanten av området. Arealavmätning. Svåröverskådlig på grund av tät vegetation. Sankmark i flack moränmark. Skogsmark, igenväxt odlingsmark, barrskog. 12G 7e NÖ, 170 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

5

Kolbotten efter liggmila, 12x7 m (NV-SÖ), något gropig yta. Stybbrännor i SV, SÖ och NÖ, 0,4-2 m br och 0,2-0,3 m dj. I NV är ett hak 0,3 m h. Beväxt med 8 kraftiga granar och lövsly. 7 m SSÖ om skogsbilväg. Flack moränmark invid sjö. Skogsmark, blandskog. 12G 7e NÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Fast fornlämning.

6

Område med kolbotten och kolarkojgrund 25x15 m (Ö-V). Kolbotten efter resmila, ca 13 m diam, något oklar avgränsning. Gropig yta. Oregelbunden vall, intill 2 m br och 0,3 m h.

Antydning till flacka stybbgropar runt om. Beväxt med flera granar och björkar. 5 m V om kolbotten är:

Kojgrund 4,5x3 m (N-S). Försänkt golvplan. Spisröse i S, 1,6x1 m och 0,7 m h. Kallmurat av 0,2-0,4 m st stenar mot ett jordfast block 1,8 m diam och 0,7 m h. Körskador från skogsmaskin i N kanten. Beväxt med en mindre tall och gran. Stenig småkuperad moränmark. Skogsmark, uppväxande hygge. 12G 7e NÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

7

Kojgrund 4x2,5 m (Ö-V). Spisröse i Ö 2x1 m och 1 m h. Kallmurat av 0,2-0,6 m st stenar mot ett jordfast block 2x1,5 m och 1 m h. Beväxt med 4 granar. Typisk kolarkoja, kolbotten troligen förstörd i samband med tidigare markberedning. Flack stenig moränmark. Skogsmark, äldre hygge. 12G 7e NÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

8

Kolbotten efter resmila, ca 12 m diam, något oklar avgränsning. Jämn yta, förutom ett vindfäll mitt i. Markerad med 4 högstubbar. Beväxt med björkar och tallar. Småkuperad moränmark, Skogsmark, hygge. 12G 7e NÖ, 180 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

9

Kolbotten efter resmila, ca 11 m diam, oklar avgränsning. Mitt i kolbotten är en grop, 3x2 m och 0,5 m dj. Flacka stybbgropar runt kanten av kolbotten. Markerad med 6 högstubbar. Småkuperad moränmark. Skogsmark, hygge. 12G 7e NÖ, 180 m.ö.h. 2010-09-09 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

10

Område med kolbotten och kolarkojgrund, 25x15 m (Ö-V). Kolbotten efter liggmila, ca 8x6 m (Ö-V), något oklar avgränsning i V. Gropig yta. Stybbdiken i N, Ö och S, 4-5 m l, 1-1,5 m br och 0,2-0,4 m dj. Beväxt med flera mindre granar och björkar. 7 m VSV om kolbotten är:

Kojgrund 4x3 m (NÖ-SV). Spisröse i NÖ 1,8 m diam och 0,9 m h. Kallmurat av 0,2-0,4 m st stenar mot ett jordfast block 2x1 m och 0,9 m h. Körskador i V hörnet. Området markerat med

kulturstubbar. 30 m NNÖ om skogsbilväg. Svagt SV-sluttande moränmark. Skogsmark, hygge. 12G 7e NÖ, 170 m.ö.h. 2010-09-08 GB.

Fast fornlämning.

11

Odlingslämning, ca 70x5-30 (NV-SÖ). Avgränsad mot omgivande mark av hak, 0,2-0,4 m h, i SV och NV samt av diken, 1-2 m br och 0,5 m dj, i NÖ och SÖ. Arealavmätning. Flack moränmark nedanför mindre moränhöjd i V och S. Skogsmark, igenväxt odlingsmark, granskog. 12G 7e NÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

12

Vägbank, ca 330 m l (ÖNÖ-VSV) 2,5-33 m br och 0,2 h. Uppbyggd av sand och grus. I SSÖ kantas vägbanken av dike, 0,4 m br och 0,3 m dj. Ett flertal täktgropar, ca 2 m diam och 0,3 m dj, finns utmed vägbanken. I ÖSÖ slutar vägbanken vid en nyanlagd väg och i ÖNÖ i ett hygge. I vägbanken är djupa körspår från senare tid. Beväxt med sly och träd. Flack, delvis sank moränmark. Skogsmark, blandskog. 12G 7e NÖ, 175 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

13

Kolbotten efter resmila? ca 10 m diam. Förstörd av markberedning. Markerad med 4 kulturstubbar. 15 m Ö om nyanlagd väg. Småkuperad stenig moränmark. Skogsmark, hygge. 12G 7e NÖ, 175 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

14

Område med kolbotten och kolarkojgrund, 25x15 m (Ö-V). Kolbotten efter resmila, 10 m diam och intill 0,5 m h. Jämn yta. Stybbvall runt om 1,5-2 m br och 0,2-0,3 m h. Stybbgrop i NÖ 5x2 m och 0,3 m dj. I SÖ är en kolhög 5x2 m och 0,6 m h. Beväxt med ett 20-tal granar, 1 sälj och några björkar. En stor gran ligger över SV kanten. 4 m Ö om kolbotten är:

Kojgrund, 3,5x2 m (NÖ-SV). Bestående av stybbvallar 0,7 m br och 0,4-0,8 m h. Inget spisröse. Beväxt med 8 granar och 6 björkar. Ca 30 m SÖ om vägförgrening. SV kanten av mindre moränhöjd. Skogsmark, blandskog. 12G 8e SÖ, 175 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

15

Kolbotten efter resmila, 11 m diam och 0,4 m h. Jämn yta. Stybbvall runt om, 2 m br och 0,3 m h. 2 stybbgropar i NÖ, 4 m diam och 0,5 m dj. Beväxt med ett 20-tal granar. 5 NV om gammal körväg. Flack moränmark. Skogsmark, äldre barrskog. 12G 8e SÖ, 175-180 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

16

Odlingslämning, ca 80x30 m (NNV-SSÖ). Avgränsad mot omgivande mark av diken, 0,4 m br och 0,3 m dj, i ÖNÖ, SSÖ och VSV samt av hak, 0,4 m h, i NNV. Bestående av 3 odlingsytor, inbördes avgränsade av diken, ca 80 m l (NNV-SSÖ), 0,3 m br och 0,2-0,3 m dj. Flack, något sank moränmark nedanför SÖ-sluttning. Skogsmark, igenväxt odlingsmark, blandskog. 12G 8e SÖ, 170-175 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

17

Odlingslämning, ca 65x40 m (NV-SÖ). I N avgränsad mot omgivande mark av 3 röjningsrösen, 3-5 m diam och 0,5-1 m h. I V avgränsad av en terrasskant, 0,5 m h, och i SV av ett röjningsröse, 3x2 m och 0,4 m h. I S och Ö något oklar avgränsning. Svagt S-sluttande moränmark. Skogsmark, granskog. 12G 8e SÖ, 195-200 m.ö.h. 2010-09-14 GB.

Övrig kulturhistorisk lämning.

RAÄ 26

Hyttområde (R), *Kvarnberget*, 120x60 m (NNV-SSÖ) i flack N-slutning vid Jälkbäcken, även kallad Kvarnbäcken, bestående av 1 hyttruin, 1 slaggvarp och 1 vask- och bokningsverk. År 1539 var kopparhyttor i Finnhyttan skattelagda. Hyttan nedlagd senast omkring 1638. Ett vaskverk omtalas 1768 (Landeholm 1999:263). Vid bäcken har en dessutom en kvarn legat.

1. Hyttruin, 6 m i diameter, 1,7 m hög, kraftigt övertorvad med i ytan enstaka ugn- och slaggstycken. I centrala delen är en försänkning, 2 m i diameter och 0,4 m djup, som markerar hyttpipan. I försänkningens Ö kant är hyttpipan synlig och består av sintrade sandsten, 0,2-0,3 m stor. Omedelbart Ö om hyttkullen är en försänkning med 4 m sida och 0,4 m djup. 5 m S om nr 26:1 är: 2. Slaggvarp, på bågiga sidor om bäckfåran, 14 m i diameter och 0,5-0,7 m hög, kraftigt övertorvad kopparslag. 25 m NNV om 26:1 är:

RAÄ 44

Hyttområde (R), *Kaspersbo hytta*, ca 30x25 m (NÖ-SV), bestående av 1 hyttruin och 1 slaggförekomst.

1. Hyttruin, 8-9 m i diameter och 1,5 m hög några meter S om bäck. I ytan enstaka skörbrända stenar och slagg. I hyttruinens V del syns rester efter hyttpipan, 1 m i diameter och 1 m hög, av starkt sintrad ställsten. På pipans Ö sida är en sandfyllning. V om är en arbetsyta som i SV begränsas av ett halvcirkelformat fundament, 4 m långt, 0,7 m brett och 0,3-0,4 m högt. På fundamentet ligger sekundärt påförd sten. En begränsad arkeologisk undersökning har gjorts och en ¹⁴C-datering gav resultatet AD 1340±70 (FMR). Omdelbart runt om 44:1 är:

2. Slaggförekomst, ca 30x25 m (NÖ-SV) och upptill 0,5 m högt, kraftigt övertorvat. Slaggen utgörs av kopparslag. Omfattande täktverksamhet har skett i varpet och på N sidan om bäcken står uthus sannolikt på varpet.

RAÄ 58

Gruvområde, övertäckt. Tidigare bestående av 2 gruvhål. Enligt inventeringen 1963 fanns här två gruvhål. Dessa är idag helt övertäckta av modern gruvindustri. Namnen på dessa äldre gruvhål, var Lilla Gransjö Silvergruvor (U13-2:2).

RAÄ 74

Gruvområde, 35x25 m st (NNÖ-SSV), bestående av 1 gruvhål samt skrotstensvarp. Gruvhål,

5x3 m st (NÖ-SV), intill 1 m ned till vattenyta. Igenfyllt med ris och avfall. Rester av timmerinfodring syns i SÖ hörnet av gruvhålet. Skrotstensvarp runt om gruvhålet.

RAÄ 75

Gruvområde, uppdelat på skilda delområden. Delområde 1 ligger inom utredningsområdet. Det är 210x100 m st (NÖ-SV), bestående av 5 gruvhål, separat beskrivna, 1 grund. Gruvhål, 6x4 m st (NÖ-SV), intill 1,5 m ned till vattenyta. Rester efter timmerskoning i schaktets övre del. 10 m ÖNÖ om ovanstående är: Gruvhål, 6 m diam, intill 2 m dj. Igenfyllt med skrotsten. 4 m NNÖ om ovanstående är: Gruvhål, 5x4 m st (NÖ-SV), intill 0,5 m ned till vattenyta. 2 m N om ovanstående är: Gruvhål, 4 m diam, intill 0,5 m ned till vattenyta. Ca 5 m V om ovanstående gruvhål är: Grund, 3x2 m st (Ö-V), med 3 återstående väggar, intill 1,5 m h och 2 m br. Öppning åt Ö. Stenstorleken uppgår till 0,1-0,6 m. Ca 115 m SSV om det först beskrivna gruvhålet är: Gruvhål, 7 m diam, intill 2 m ned till vattenyta. I schaktet är rester efter en timmerinfodring. Samtliga gruvhål, i vilka man kan iakta fast klyft, har släta lodräta sidor, vilket indikerar tillmakning.

RAÄ 124

Gruvområde (R), 35 x 15 m st (ÖNÖ-VSV), bestående av 1 gruvhål, 1 skärpning samt skrotstensvarp. Gruvhål, 13 x 2-3 m (Ö-V), intill 2 m ned till vattenyta, med lodräta, övermossade kanter. Igenfyllt med avfall. 4 m NÖ om ovanstående är skärpning, 6 x 3 m (NÖ-SV) och intill 1,5 m ned till vattenyta, med lodräta, övermossade sidor. Skrotstensvarp S och V om lämningen.

RAÄ 285

Dammvall (R), *Slipdammen*, 27 m lång (NV-SÖ), 1,5-2,0 m bred och 0,6 m hög. Omedelbart S om dammvallen, på SÖ sidan om bäcken och parallellt med denna, är en flack nedsänkning, 6,5x4 m (NÖ-SV). Anläggningen är kraftigt påverkad av rensningar i bäcken i sen tid.

RAÄ 286

Gruvområde, uppgift om, tidigare bestående av 2 gruvhål, separat beskrivna, 1 provgrop och 1 dike. Gruvhål, 11x4-5 m st (NÖ-SV), intill 6 m dj och delvis igenfyllt med avfall. 5 m NV om ovanstående var: Gruvhål(?) 5x5 m. Igenfyllt med skrotsten. 3 m N om ovanstående var: Provgrop, kvadratisk, 3x3 m och intill 0,9 m

dj. Jordvall runt om, 1,5 m br och intill 0,5 m h. Dike, 10 m l (NV-SÖ), 2,5-3 m br och intill 1,5 m dj, nedgrävt i morän och delvis nedsprängt i morän. Provgrop. Borttagna vid 1990 års inventering.

RAÄ 287

Dammvall, platsen för. Enligt FMR fanns 1990 en rest av en dammvall, 10 m lång (N-S) och 0,5 m hög. Den kunde inte upptäckas, varför den sannolikt försvunnit vid breddning av vägen.

RAÄ 288

Dammvall (R), ca 30 m lång (NÖ-SV), 5 m bred och 1,5 m hög. Uppbyggd av sten med jordfyllning. Ska sättas i samband med hyttområde, räa 26.

RAÄ 291

Kalkugn (R), rest av, delundersökt. Undersökt 1986 vid en arkeologisk undersökning. Inga fynd. Ca hälften av anläggningen återstår.

RAÄ 292

Industri övrig (R), kalkugn, rest av. I SV-sluttning av moränhöjd ligger resterna av en kalkugn i form av en kraftig kulle. Den undersöktes 1986, varvid fyndmaterial och en ¹⁴C-datering angav en brukningstid mellan 1500-talet och 1800-talets första hälft (Landeholm 1999:193). Ca hälften av anläggningen kvarstår. (U13-2:2)

RAÄ 295

Gårdstomt, Kaspersbo, Torplämning, ca 50x35 (Ö-V), i flack S-sluttning, bestående av 1 husgrund och en källare. Husgrunden har undersökts arkeologiskt, varvid fynd från 1860-1910 påträffades (FMR).

1. Husgrund, 7x4-5 m (Ö-V). Grundmuren är lagd med 0,5-1,0 m stora stenar i ett varv, tydlig i S, Ö och V. På insidan av grundmuren löper ett grunt dike, 0,4-0,5 m brett och 0,2 m djupt. Innanför grundmur och dike är en uppförd mullbänk av jord och sand. Mitt i husgrunden, mot N långsidan, är ett spismursröse, 2,5x2,0 m (N-S) och 1,0 m högt, av 0,1-0,4 m stora stenar samt enstaka murtegel. Från spismursröset och rakt mot S löper ett dike, 0,7 m brett och 0,2-0,3 m djupt, vilket efter ett avbrott för grundmuren fortsätter ytterligare 4 m åt S. Möjligen är dikena ett resultat av den arkeologiska undersökningen, då de är relativt tvära. Husgrunden är lämningen efter en mangårdsbyggnad från nyare tid.

2. Byggnad (stående källare), 4,5x3,5 m (N-S) och 2,2 m hög, med ingång i S. Valvet är murat med sten och murbruk. Källarvalvet är täckt med jord och överbyggd med ett tegelklätt sadeltak.

RAÄ 457

Område med fossil åker. Inom hela området ligger spridda mindre åkerytor. De flesta är oregelbundna, stenröjda och kantade med grunda diken och odlingssten. Flera, främst de som ligger i sluttningen högre upp är rektangulära, något försänkta med skarpkantade små diken och röjningssten i V kanten. De ser ut ha tagits upp i relativt sen tid och jorden verkar helt utarmad. Längre ner mot sjön, kring nr 76:2 och ner mot hyttområde nr 26 finns åkrar som ger ett något äldre intryck, mer diffusa, oregelbundna och med fler odlingsrösen. Det ska noteras att samtliga åkrar inte har ritats in på kartan.

RAÄ 458

Husgrund, 12x5 m (Ö-V), 0,4-0,5 m hög kallmur av 0,3-0,6 m stora och relativt flata stenar. Grunden är fylld invändigt. Vid N långsidan, mitt i huset ligger ett spismursröse, 4x2 m (Ö-V), 1,2 m högt av murtegel och en del sten.

RAÄ 459

Husgrund (R), 8x5,5 m (NV-SÖ). Övertorvad stensyll med mindre natursten. Vid Ö långsidan mitt i huset är ett spismursröse, 2,5x2,0 m (NV-SÖ) och 0,5 m hög av sten. Husgrunden är relativt ålderdomlig. I närmaste omgivningen finns flera spridda rösen, sannolikt från odling.

RAÄ 461

Husgrund, 7x5 m (N-S), av slagtegel samt lite golvtegel.

RAÄ 462

Husgrund(?) (R), bestående av en stenuppbbyggd terrass, 8,5x6,0 m (NNV-SSÖ) och 1,1 m hög i SV-sluttning. Den är närmast rektangulär, men smalnar av något i NÖ kanten.

RAÄ 463

Gränsmärke(?), i form av en 2,0x1,5 m N-S, 0,4 m hög stensättning. Den ligger ca 5 m N om åkeryta.

RAÄ 465

Metallindustri (R), område för slipverk, ca 75x50 m (N-S). Vid bäcken syns inga spår förutom lite sand i bäckfåran. På platån S om bäckravinen är:

1. Lastageplats(?), ca 35x25 (N-S), bestående av en plan yta, ca 30x20 m (N-S), mot Ö avgränsad av en stenmur, mot V av berghäll. S om ytan är en åkeryta och omedelbart N om är:

2. Skrädningshög, i form av en vall, 12x3 m (ÖNÖ-VSV) och 0,5 m hög av krossad sten, i form av sand-småsten. Strax N om vallen ligger kallmurad sten på bergkant. Sannolikt hör anläggningarna till slipverket.

RAÄ 468

Färdväg, ca 550 m lång, vanligtvis 2 m bred, låg bank och 0,2-0,4 m hög, med grävda diken och kantade ställvis av sten. I V går ej vägen att följa på en sträcka. Möjligen rör det sig om två olika vägar.

RAÄ 470

Gränsmärke, i form av ett 1x1 m och 0,4 m högt röse, möjligen kvadratisk i kallmur. I centrum står två stenar, varav en på högkant, ca 140-320, och en på långkant, 20-200°. Märket står i nuvarande gräns.

RAÄ 471

Lastageplats/väg(?) i form av en plan terrass i SV-sluttning, ovanför en yngre odlingsyta. Den är ca 60 m lång (NNV-SSÖ) 5-10 m bred och 1,5-2,2 m hög, uppbyggd av sten. I terrassens ovankant i NÖ finns en mindre terrass.

RAÄ 473

Gränsmärke, i form av ett 1x1 m och 0,6 m högt röse, möjligen kvadratisk med kallmur. I centrum är en flat sten inkilad, 0,4x0,28x0,16 m stor. Den flata sidan står i vinkel 20-200°. Märket står i nuvarande gräns.

RAÄ 477

Område med fossil åker, *Kaspersbo*, men historiskt sett inom Backgårdens ägor. Inom ett ca 700x500 m stort område (N-S) finns ett flertal fossila åkrar. Främst i S delen, runt gårdarna 295A, C och E, men även i N delen, V om kalkugnen nr 292. Åkerytorna runt nr 295E och SV om kalkugnen är oregelbundna och terrasserade med relativt mycket odlingssten i terrasskanter och i rösen. Somliga har även diken. I de lågläntare delarna i centrala delen av området samt längst upp i N är åkrarna vanligtvis större, rektangulära och dikade. De mellanliggande ytor som inte bär spår av åkerbruk är påtagligt kulturpåverkade, vilket avslöjas av en annorlunda vegetation med mycket löv och gräs m.m. Åldern på åkerytorna inom området kan sannolikt variera högst avsevärt. Områdesgränsen har dragits utifrån den del av inägomarken som enligt 1819 års karta hade rikligt med åkermarker. Den nordligaste delen av inägomarken är inte medtagen pga. att de använts mera extensivt, till stora delar är exploaterade av dagens gruvverksamhet samt ligger utanför utredningsområdet.

	hage
	mosse
	skog
	äng
	byggnad
	damm
	gruva
	gränsröse
	gård
	kalkugn
	stoll
	vaskverk
	åker
	hägnad
	markslagsgräns
	väg
	vatten
	gräns
	ytor

Besöksadress: Stigaregatan 2-4, tfn: 023-76 55 00

Postadress: Box 22, 791 21 Falun

www.dalarnasmuseum.se